یادداشت

ارزش شبیه‌سازی اخلاقی به پیامبر خدا(ص)

حجت‌الاسلام‌والمسلمین دکتر محمدرضا جواهری
عضو هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد

آخرین و بهترین پیامبر خدا، حضرت محمد مصطفی(ص)، برای توسعه و اتمام و اکمال مکارم اخلاقی برانگیخته شدند. بنابراین فلسفه بعثت، آموزش مکارم و فضایل اخلاقی و آراستگی جهانیان به ارزش‌های اخلاقی است. همه مردم جهان باید از گفتار و رفتار پیامبر اسلام، فضایل و مکارم زیبای اخلاقی را بشناسند و تلاش کنند آن‌ها را در خود ایجاد کنند. وظیفه عموم انسان‌ها «شبیه‌سازی» است. سزاوار است بندگان خدا خودسازی کنند و شباهت‌های اخلاقی خویش با پیامبر خدا را افزایش دهند. این شبیه‌سازی، مقدس و دارای ارزش فراوان است؛ زیرا پیامبر اسلام خود بر شبیه‌سازی اخلاقی تأکید کرده و در سخنان خویش، شبیه‌ترین افراد به خود از منظر اخلاق را توصیف و معرفی کرده‌اند. انسان‌ها همواره نیازمند اسوه حسنه و الگوی عالی اخلاقی‌اند تا با پیروی از وی و سرمشق قرار دادن او و شباهت‌سازی با او، در طریق رشد و کمال و سعادت گام بردارند.

شبیه‌ترین افراد به پیامبر(ص) در اخلاق

پیامبر خدا در آموزه‌های اخلاقی به اصحاب خویش، بر ضرورت تقویت شباهت‌های اخلاقی مسلمانان به اخلاق نبوی، تأکید می‌کردند.

روزی پیامبر خدا، حضرت محمد(ص)، از اصحاب پرسیدند: «الا اخبرکم باشبهکم بی اخلاقا؟ آیا به شما از شبیه‌ترینتان به خودم در اخلاق، خبر ندهم؟ اصحاب گفتند: بلی یا رسول‌ا.... سپس پیامبر فرمودند: احسنکم اخلاقا و اعظمکم حلما و ابرکم بقرابته و اشدکم انصافا من نفسه فی الغضب و الرضا؛ خوش‌اخلاق‌ترین شما و بردبارترین و حلیم‌ترینتان، نیکوکارترینتان به نزدیکانش، و باانصاف‌ترینتان در خشم و خشنودی است». (تحف‌العقول عن آل‌الرسول، ابن‌شعبه حرانی، ص۴۹، بحارالانوار، ج۷۷، ص۱۵۲). در این حدیث نبوی چهار فضیلت اخلاقی ذکر شده است و با صیغه افعل تفضیل، بالاترین و بهترین اشخاص در آن صفات، نزدیک‌ترین انسان‌ها در اخلاق به پیامبر اعظم، توصیف شده‌اند.

چهار صفت زیبای اخلاقی که در این حدیث نبوی، معیار شباهت اخلاقی انسان‌ها با پیامبر اعظم قرار گرفته است، برترین و مهم‌ترین آن‌هاست.

حسن خلق عالی

حسن خلق و خوش‌اخلاقی و برخورد نرم و ملایم و با روی گشاده و سخنان زیبا و دل‌نشین برخورد کردن، از اصول اخلاق اجتماعی است. پیامبر خدا(ص) خوش‌اخلاق‌ترین انسان الهی بوده‌اند و شبیه‌ترین انسان‌ها به پیامبر در حسن خلق، نیز نزدیک‌ترین آنان به رسول‌ا... است. پیامبر خدا(ص) با به‌کاربردن صیغه افعل تفضیل از واژه «حسن خلق» و با تعبیر «احسنکم اخلاقا»، ضرورت تلاش حداکثری و خودسازی در آرایش خلق خویش به حسن خلق را آموخته‌اند. بهترین افراد در حسن خلق، شبیه‌ترین آنان به پیامبر اکرم است. مؤمنان باید در خوش‌اخلاقی پیشگام باشند و با حسن خلق، جهانیان را به‌سوی دین اسلام و سنت نبوی جذب کنند.

حلم عظیم

بزرگ‌ترین حلم را بزرگ‌ترین شخصیت الهی یعنی پیامبر اسلام دانسته‌اند. اکنون به هر میزان حلم انسان بزرگ‌تر شود، حلم عظیم موجب تشابه اخلاقی افزون‌تر با پیامبر اعظم می‌شود. جمله «اعظمکم حلما»، ضرورت بردباری و تحمل زیاد و مدارا و نرمش و پیشرفت در آن و افزودن را نشان می‌دهد. اصل حلم، زیباست اما بزرگ‌ترین اشخاص در حلم و بردبارترین آنان، شبیه‌ترین آنان در اخلاق به پیامبر است.

انصاف در غضب و رضایت

گاهی خشم و گاهی خشنودی، موجب سرکشی و زیر پا گذاشتن خط قرمزها می‌شود و مستی غضب یا رضایت، انسان‌ها را از برخورد عادلانه و رعایت انصاف بازمی‌دارد. هرکه در ارتباطات و معاشرت‌هایش، هرگز از عدالت و انصاف خارج نشود، در راه شبیه‌سازی خویش به پیامبر اکرم تلاش می‌کند. شدیدترین اشخاص در پای‌بندی به انصاف و رعایت عدالت، هم در خشم و هم در خوشحالی، شبیه‌ترین آنان به پیامبر خداست. «اشدکم انصافا من نفسه فی الغضب و الرضا»، معیار شباهت در سطح عالی با پیامبر خداست. انصاف و عدالت، زیبا و خوب است اما شدت انصاف آن‌هم در هنگام خشم و خشنودی، موجب بیشترین شباهت به رسول‌ا... می‌شود. پیامبر عدالت، شدیدترین انسان‌ها در رعایت انصاف را، شبیه‌ترین آنان در اخلاق به خود می‌داند.

اشارت

مثل پیامبر(ص)، اخلاقی باشیم

طیبه اشرفی| پیامبر(ص) در بیان فلسفه بعثت خود به‌عنوان رسول ختمی‌مرتبت(ص) می‌فرمایند: «انّما بُعِثتُ لِأُتمِمَ مکارم الأخلاق»؛ یعنی ایشان آمده‌اند تا اخلاق را به اتمام و اکمال برسانند. علاوه‌بر رفتار حضرت که بنا بر گزارش‌های تاریخی، جزء‌به‌جزء تبلور اخلاق بوده است، آموزه‌هایی هم که درقالب روایات از ایشان برای ما به یادگار مانده است، این اخلاق را فریاد می‌زند.

عادل‌ترین مردم

از پیامبر اکرم(ص) است که فرمودند: «عادل‌ترین مردم، کسی است که برای مردم، آن چیزی را می‌پسندد که برای خود می‌پسندد، و برای آن‌ها خوش ندارد آنچه برای خود، خوش ندارد» (من‌لایحضره‌الفقیه: ج۴، ص۳۹۵، ح۵۸۴۰).

ایشان همچنین می‌فرمایند: «هرکه فقیر را در مال خود شریک کند و با مردم به‌انصاف رفتار کند، او مؤمن حقیقی است» (الکافی: ج۲، ص۱۴۷، ح ۱۷).

ویژگی‌های مؤمن

ایشان در وصف مؤمنان می‌فرمایند: «مؤمن کسی است که مسلمانان او را بر مال و جان خویش، امین بدانند. مسلمان کسی است که مسلمانان از دست و زبانش در امان باشند. مهاجر کسی است که از بدی‌ها هجرت کند و گناهان را واگذارد» (من‌لایحضره‌الفقیه، ج۴، ص۳۶۲).

در بیان رسول خدا(ص)، مؤمنان بر یکدیگر حقوقی دارند. حضرت ختمی‌مرتبت(ص) در این‌باره می‌فرمایند: «مؤمن بر گردن برادر مؤمنش هفت حق واجب دارد که ازسوی خدا بر او واجب شده است: در چشمش به دیده احترام به او بنگرد؛ در دلش محبت او را داشته باشد، در مالش او را هم شریک سازد، غیبت او را حرام بشمارد، هنگام بیماری از او عیادت کند، جنازه‌اش را تشییع کند و پس از مرگش، جز خیر و خوبی درباره او نگوید» (من‌لایحضره‌الفقیه، ج۴، ص۳۹۸).

توصیه به بخشش و صدقه

از دیگر جلوه‌های اخلاق در سیره روایی پیامبر اعظم(ص)، بخشش است. ایشان می‌فرمایند: «آیا شما را به بهترین اخلاق دنیا و آخرت راهنمایی کنم؟ آن است که با هرکه از تو گسسته است، بپیوندی، به هرکه تو را محروم کرده است، عطا کنی و هرکه را به تو ستم کرده است، عفو کنی» (تحف‌العقول، ص۴۵).

پیامبر خدا(ص) بر صدقه تأکید می‌کنند و می‌فرمایند: «مردی وارد بهشت شد. دید که بر در آن، نوشته است: «[ثواب] صدقه، ده برابرِ آن است و [ثواب] قرض دادن، هجده‌برابر» (الترغیب‌والترهیب: ج۲، ص۴۰، ح۳).

اصول اخلاق

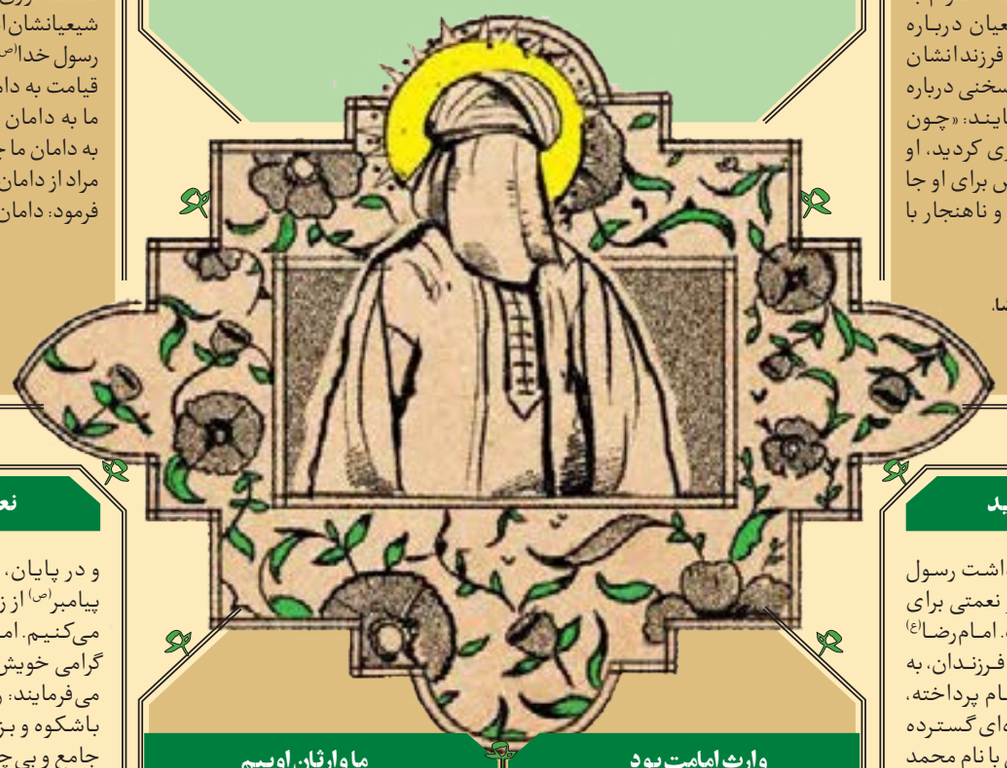
حضرت رسول(ص) همچنین امت و پیروان خود را به رعایت اصول اخلاق در حق یکدیگر توصیه کرده، می‌فرمایند: «تو را سفارش می‌کنم به تقوای خدا، راستگویی، وفای به عهد، امانتداری، ترک خیانت، نرمش در گفتار، بذل سلام، حفظ همسایه، مهربانی با یتیم، نیکوکاری و کوتاه ساختن آرزو» (تحف‌العقول، ص۲۶).

شرح فضیلت‌های رسول خدا(ص) در کلام علی‌بن‌موسی‌الرضا(ع)

باشکوه و بزرگوار بود

گزارش

حمیده ذاکری| برای بعضی‌ها این‌طوری است؛ این‌طوری که توی دلشان خدا خدا می‌کنند ستاره و بخت و اقبالشان بدرخشد و راویان اخبار از آن‌ها حکایت کنند و نامشان در تاریخ بماند. برای بعضی‌ها این‌طوری است؛ این‌طوری که ناچارند نویسنده اجیر کنند و کلمه بخرند اما در این میان او، محمد مصطفی(ص)، آخرین رسول پروردگار عالمیان، نه تنها در پی کلمه‌ها نبود، که کلمه‌ها از او اعتبار می‌گرفتند و ادیبان و نویسندگان با نام و نعت او برای دیوان‌ها و دفترهایشان، مقبولیت می‌خریدند؛ رسولی که پیش از هر آدمی، وصفش در کتب الهی آمده بود و پیامبران درباره‌اش سخن می‌گفتند؛ پیامبری که وصفش علاوه بر قرآن حکیم که او را انسانی با خلق عظیم و قلبی رئوف و رحیم و درنهایت اسوه‌ای حسنه می‌نامید، ائمه اطهار(ع) نیز درباره‌اش سخن‌ها گفته‌اند؛ سخنانی که برای ما انسان‌های کوتاه‌قد می‌تواند همچون راهنمایی برای شناخت خاتم پیامبران، محمد مصطفی(ص)، باشد. در ادامه، سخنان امام هشتم شیعیان(ع) درباره حضرت محمد(ص) و شخصیت ایشان را مرور خواهیم کرد.

نامی که مبارک است

نام مبارک رسول خدا(ص) یکی از ویژگی‌های برجسته ایشان است؛ نامی که مورد احترام آسمان‌ها و زمین است و فرشتگان خدا بر او سلام و درود می‌فرستند. امام رضا(ع) در چند سخن به این نام مبارک و ضرورت احترام به آن پرداخته‌اند و به شیعیان درباره انتخاب نام پیامبر برای فرزندانشان توصیه کرده‌اند. ایشان در سخنی درباره نام‌گذاری فرزند می‌فرمایند: «چون فرزندی را محمد نام‌گذاری کردید، او را گرامی بدارید و در مجالس برای او جا باز کنید و به‌صورت زننده و ناهنجار با او مواجه نشوید».

(عیون اخبارالرضا، ج۲، ص۱۶، ح۲۹)

نوری که محل نجات است

چنان‌که دیدیم، امام رضا(ع) در برخی سخنانشان، زمانی که فضیلتی از رسول خدا(ص) را بیان فرموده‌اند، به اتصال ایشان با ائمه اطهار(ع) اشاره کرده و بر یکپارچه بودن این سلسله نور تأکید کرده‌اند؛ سلسله نوری که محل نجات و رستگاری شیعیانشان است. ایشان در سخنی درباره رسول خدا(ص) فرمودند: «رسول خدا(ص) در قیامت به دامان خداوند چنگ می‌زند و ما به دامان پیامبرمان و شیعیان ما نیز به دامان ما چنگ می‌زنند. سپس فرمود: مراد از دامان، نور است و در حدیث دیگر فرمود: دامان به معنی دین است».

(عیون اخبارالرضا ج یک، ص۲۵۴، ح۲۰)

با نام محمد، بی‌نیاز شوید

این عمل تنها برای پاسداشت رسول خدا(ص) نیست، بلکه بیشتر نعمتی برای دوستداران ایشان است. امام رضا(ع) با توصیه به انتخاب نام فرزندان، به ذکر برکات و فضیلت این نام پرداخته، می‌فرمایند: «هیچ سفره‌ای گسترده نمی‌شود که بر آن اشخاصی با نام محمد یا احمد باشند، مگر آنکه آن منزل، روزی دو بار تقدیس می‌شود» (عیون أخبارالرضا(ع)، ج۲، ص۲۹، ح۳۱).

ایشان در سخنی دیگر، درباره عظمت نام محمد و برکات آن می‌فرمایند: «فقر وارد خانه‌ای نمی‌شود که در آن، این نام‌ها باشند: محمد، احمد، علی، حسن، حسین، جعفر، طالب، عبدا... و از زنان فاطمه».

وارث امامت بود

امام هشتم شیعیان در کلامی به جایگاه والای رسول خدا(ص) می‌پردازند و درباره تبیین امامت می‌فرمایند: «امامت در نسل ابراهیم(ع) باقی بود و یکی بعد از دیگری نسل به نسل آن را به ارث می‌بردند تا اینکه پیامبر اسلام(ص) وارث آن شد. این امامت، خاص حضرت رسول(ص) بود که به امر خدا- به همان وجه که خداوند واجب فرموده بود- به عهده علی(ع) قرار داد و سپس در آن دسته از نسل حضرت علی(ع) که برگزیده بودند و خداوند علم و ایمان به ایشان داده، قرار گرفت... این امامت در اولاد علی(ع) تا روز قیامت خواهد بود».

(عیون اخبارالرضا، ج یک، ص۲۱۷ و ۲۱۸)

ما وارثان اوییم

امام رضا(ع) مانند سایر اعضای مطهر اهل‌بیت(ع)، شاخه‌های درختی بودند که ریشه‌های آن، حضرت علی(ع) و حضرت زهرا(س) و رسول خدا(ص) بودند؛ ریشه و اصلی که ایشان در چند سخن بر وراثت از آن تأکید کرده و به بیان ویژگی‌های متعالی آن پرداخته‌اند؛ آن چنان که در سخنی می‌فرمایند: «... و پیامبر(ص)، نزد خدا برگزیده است و ما وارثان پیامبری هستیم که خداوند او را بر هرچه از غیبش بخواهد، آگاه می‌کند و او، ما را از آنچه بوده است و تا روز رستاخیز خواهد بود، آگاه کرده است».

(الخرائج‌والجرائح، ج یک، صفحه ۳۴۳)

نعمت را بزرگ می‌دانست

و در پایان، برخی خصوصیات اخلاقی پیامبر(ص) از زبان امام رضا(ع) را با هم مرور می‌کنیم. امام رضا(ع) به نقل از پدران گرامی خویش و به نقل از امام مجتبی(ع) می‌فرمایند: رسول اکرم(ص) (در نظرها) باشکوه و بزرگوار بود. سخنانی کوتاه، جامع و بی‌چون‌وچرا می‌گفت؛ بدون کم و زیاد. نرم‌خو و مهربان بود، در حق کسی ظلم نمی‌کرد، نعمت را اگرچه کم بود، بزرگ می‌دانست، از مزه غذا نه بد می‌گفت و نه تعریف می‌کرد، دنیا و آنچه به آن مرتبط است، او را خشمگین نمی‌کرد و هرگاه حقی ضایع می‌شد، احدی را ملاحظه نمی‌کرد و چیزی باعث رفع خشمش نمی‌شد، تاآنکه حق را حاکم می‌ساخت».

(عیون اخبارالرضا، ج۲، ص۶۳۵، ح یک)

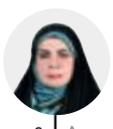
روشنا

پیامبر اسلام(ص): رَجَبٌ شَهرٌ عَظیمٌ تُضاعَفُ فیهِ الحَسَناتُ ما لاتضاعَفُ فی غَیرِهِ.
الأمالی للشجری: ج یک، ص۲۵۸، عن عائشه

پیامبر اسلام(ص): رجب، ماه بزرگی است. حسنات در آن [به‌گونه‌ای] افزوده می‌شوند که در غیر آن، چنان افزوده نمی‌شوند.

یادداشت

خداحافظ ماه خوب خدا!

معصومه فرمانی کیا
خبرنگار

برنج را می‌ریزم توی پلوپز و از داخل کابینت، ظرف حبوبات را بیرون می‌آورم. بعد هم می‌روم سراغ ادویه‌ها. عجولم و دوست دارم همه چیز زود مرتب شود. وسط کارها یکی صدای تلویزیون را بلند می‌کند. نوحه مداحی که نمی‌شناسم، ازداخل پذیرایی، خودش را می‌کشاند به فضای آشپزخانه. دارد دعای «یا من ارجوه لکل خیر و امن سخطه عند کل شر» را می‌خواند. انگار منتظر این لحظه‌ام. اشک‌هایم را با دست‌های زدچوبه‌ای پاک می‌کنم و می‌نشینم همان‌جا وسط آشپزخانه و موبایل به‌دست، دنبال دعای ماه رجب می‌گردم. این روزها در من کسی زندگی می‌کند که زخم خورده از آدم‌ها و دنیاست. نمی‌دانم حدسم درست است یا نه، ولی فکر می‌کنم این حکایت خیلی از آن‌هایی است که پشت پنجره‌های بزرگ و کوچک این شهر زندگی می‌کنند. حتما باید از برکت دعای یک نفر باشد که این همه از زمزمه کردن این واژه‌های ملکوتی لذت می‌برم. وسط دعا صدای مادرم می‌آید که دارد گریه می‌کند. برخلاف من بلند بلند حرف می‌زند. همیشه همین‌طور است؛ دعا کردنش هم با صدای بلند است. «خدایا! هر لحظه به یادمان بیاور از این دنیا هیچ چیزی نخواهیم برد. ما را ببخش و عاقبتمان را ختم به خیر کن، خدایا...».

همان گوشه آشپزخانه برای خودم چای می‌ریزم. گفته‌اند قبل از آمدن ماه مبارک رمضان، فرصت بخشش است. یادم از همه فصل‌ها و روزهای گذشته می‌آید. در تلویزیون زنی دارد گریه می‌کند. نطق می‌کند و اشک می‌ریزد. اهل ضاحیه است. می‌گوید «بچه‌های ما را یک به یک قتل‌عام می‌کنند و می‌کشند و حال هیچ‌کدام از ما خوب نیست. من به نام انسانیت از شما درخواست می‌کنم که نجاتمان دهید.» پاهایم خم می‌خورد. حالا وقت اعتراف کردن و بخشش خواستن است: ببخشید همه شمایی که زیر آتش و گلوله و رگبار جان دادید و طاقت آوردید! ما هیچ‌کدام، از این همه نسل‌کشی دق نکردیم. اخبار غزه و لبنان را شنیدیم، شاید سری به تأسف تکان دادیم و شاید هم نه. آن‌قدر اسیر مشکلات دنیا و نفس هستیم که تنها به این موضوع فکر می‌کنیم که من مهم‌تر از همه هستم.

ببخشید شما، ما حالش را نداشتیم؛ چون مثل همیشه خسته‌ایم؛ چون این طوروقت‌ها، جهاد را به یکدیگر حواله می‌کنیم.

نه اینکه برای شما این‌طور باشد، نه؛ اصلا. برای خودمان هم همین‌طور است. نگران و دلواپس هیچ‌کس و هیچ چیز جز خودمان نیستیم. ککمان هم نمی‌گزد که چند خیابان و چند محله پایین‌تر، مؤمن آبرومندی هست که به نان شبش هم محتاج است، که صورتش را به سیلی سرخ نگاه داشته است، که وقت عروسی دخترش است و با دست خالی، نمی‌تواند کاری برایش بکند جز اینکه شرمنده‌اش باشد. راستش را بخواهی، ما خیلی تغییر کرده‌ایم. اما بین ما آدم‌هایی پیدا می‌شوند که حسرت برانگیزند؛ آدم‌هایی که تکلیفشان با خود و خدایشان روشن است؛ آن‌هایی که روزه ماه رجب گرفته‌اند، اعتکاف رفته‌اند و می‌دانند هرجا دعا هست، تو هم هستی و هرجا تو باشی، نور هست و نور و نور... رسیده‌ایم به پایان. چقدر ته این دعا روشن است: یَا ذَاالْجَلَالِ وَالْإِکْرَامِ یَا ذَاالنَّعْمَاءِ وَالْجُودِ یَا ذَاالْمَنِّ وَالطَّوْلِ حَرِّمْ شَیْبَتِی عَلَی النَّارِ.

ماه رجب دارد تمام می‌شود. با خودم می‌گویم کاش زمان‌ها هم مثل مکان‌ها بودند. حرم داشتند و هر وقت دلمان تنگ می‌شد، اذن دخول می‌خواندیم، اجازه ورود می‌گرفتیم و می‌توانستیم سر بگذاریم روی ضریحش و آرام بگیریم.

بگذریم. دعا تمام شده است. نمی‌دانم خدا فرصت زندگی‌ام تا سال بعد را می‌دهد یا نه. اما این روزها روز بدرقه عزیزی است که خیلی دلمان برایش تنگ می‌شود؛ خداحافظ ماه خوب خدا! خداحافظ ماه دوست‌داشتنی و حال‌خوب‌کن! خداحافظت!

احکام

مسئله‌ای درباره نذر

پرسش: نذر کرده‌ام یک ماه مداوم روزه بگیرم؛ روز سیزدهم می‌خواهم به اردو بروم، حکم روزه‌ام چیست؟

پاسخ اجمالی: اگر نذر شرعی نبوده و صیغه نذر خوانده نشده است، عمل به این نذر لازم نیست، بنابراین می‌توان در بین آن به سفر رفت. اما اگر صیغه نذر خوانده شد، نباید به مسافرت رفت و در صورت نیاز و اضطرار، باید بعد از سفر، ادامه روزه‌ها را بگیرید؛ البته در صورتی که والدین شما را نهی کنند، نذر منحل می‌شود و تکلیفی ندارید.

آیت‌ا... العظمی خامنه‌ای: نذر روزه در سفر مانعی ندارد و با این نذر، روزه صحیح است، ولی احتیاط آن است که نذر قبل از شروع مسافرت باشد. در هر صورت اگر صیغه مخصوص نذر را -که در رساله‌های عملیه ذکر شده است- نخوانده‌اید، عمل به آن لازم نیست.

آیت‌ا... العظمی سیستانی: اگر نذر با صیغه شرعی نباشد، عمل به این نذر واجب نیست. و همچنین اگر پدر یا مادرتان، شما را از متعلق این نذر نهی کنند، این نذر منحل می‌شود و تکلیفی ندارید.

آیت‌ا... العظمی مکارم‌شیرازی: چنانچه صیغه نذر خوانده باشید، باید طبق نذر عمل کنید، ولی اگر سفر اضطراری و لازمی است، بعد از آن ادامه را بگیرید.